

Németh István Péter

Virágok világánál

(Vallomás)

Nyolc soros verseket a virágokról anyám kertjében írtam először. Az a csokor a *Hortulus noster* címet kapta. Akkor, még édesanyám életében, kezdett megnőni a versekbe is plántálható, plántált virágok szépsége és fontossága bennem. Kertünk és a magyar irodalom virágoskertje egyszer csak fedni kezdték egymást mind primer, mind olvasmányélményeimben. Amikor pedig szüleim sírja lett az egyedüli kertescském, már olyan kertészek és floristák voltak segítségemre, mint Méliusz Péter, Diószegi Sámuel, Fazekas Mihály, Csokonai Vitéz, Arany János vagy éppen a Virágregés Tompa Mihály uram. Hadd ne hivatkozzak most ez írásban külön Hamvas Bélára, aki szerint „Az ember Isten kertjében él.”

Anyám lábfeje fölé levendulabokrot ültettem, s minden tavasszal megörültem a hó alól kikandikáló alpesi virágomnak, a hunyornak, az ajtóm előtt. S újra egy-egy nyolcsorost vagy éppen rövidebb kisszerkezetet másoltam az irkámba szirmokról, gyöktörzsekről. Kődöböcz Gábor kezdte el közölni az *Agriában* ezeket a darabokat édesanyám halála után, majd a Tompa-bicentenárium esztendejében.

Visszahúzódó alkatom dacára sem szerettem volna elmaradni a többiektől, sem az irodalomtól. A néhai dunántúli poéta, Péczely József figyelmeztetett, amikor emígy fordította le az engem is figyelmeztető mondatot Yung *Az élet megfontolása* című könyvéből: „A Vén ember mindentől idegen, senkivel sem elégszik-meg; rész-szerént mert az ő életének folyásában sokszor meg-tsalta ötét a Barátság; rész-szerént pedig azért, mert a vénségben szint' úgy bészárja magát a szív, mint a virág estve felé.” Nagy László a tüzet kérte, hogy ne tűrje, hogy vénhedjünk sorra.

Hány meg hány költőnk volt?, köztük – köztudott – Arany János, aki számára nagy vigasz volt egy kis virág is:

*Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott:
Azt leszedve,
Mevolt szívem minden kedve.*

Nekünk meg e költők és az életműveik: elvehetetlen vigaszaink. Az elmúlt két esztendőben, így, a hatvanadik évem felé közeledve, olyan sétákat igyekeztem tenni, amelyek a ma már nem éppen a legismertebb, ám valamikor országosan híres és kedvelt – modern kifejezéssel élve: virtuális – kertek felé vittek, amelyek

számontartott és becsült helyeknek, szellemi találkozási pontoknak számítottak a nemzet lelkiismeretében, kollektív tudatában. (Még közös, úgynevezett, virágnyelv is teremtődött. Garay János és Kunoss Endre a *Természet* című folyóirat 1838-as évfolyamában írták a virágok jelentéseiről strófaikat!)

Egy tiszta irkát nyitottam. Vignettájára írtam: *Virágok világánál*. (Első kötetem címe 1988-ban a *Virágnyi világvég* volt.) Igen, az évek során sokszor gondoltam az *Ómagyar Mária-siralom* latinból fordított soraira, a 'virág' és a 'világ' egymásra rímelő szavainkra s etimológiájukra. Diákkoromban Korompay Klára tanárnőnek elemeztem Nagy László *Árvácska sírverse* című versében a közös gyökű két kifejezést.

„Virág voltam hajdanán. / Világ volt a mostohám...”

Kezdetben volt a 'virág', abból jelentésselkülönüléssel keletkezett a 'világ' szavunk. Hiszen a 'virág' is kiemelkedik fényességével a környezetéből, s lesz így a szirmoktól egy világosabb felület a szemünkben, úgy lett a 'virág'-ból a 'világ' kifejezésünk. Lux mundiból a világ fényessége, vagyis a világ világa, világossága, aki egyben a figura etimologicával megnevezett legeslegszebb virág: Mária.

Szűz Máriáról szólnak a leggyönyörűbb virági-szimbolikával élő szövegeink, festményeink. Csak felvillantok ebből a gazdagságból.

Az ibolya jegyzi a szerénységet-alázatosságot, a hűséget, az ártatlanságot, a hangsúlyozott szépséget. (A többistenhívő görögök már használták a megnyugvás, alvás előidőzésére.) Tompa Mihály virágregéiben az ibolya az igazi szerénység megtestesítője.

A százszorszép első jelentése az ártatlanság. (A krizantémumok közé tartozó Margaréta, Margit-virág rokona a kis százszorszépnak.)

A Húsvéti liliom Szűz Mária jelképe. Tiszta, szerény, szűzi. A kereszténység előtti korban is már istennőhöz kapcsolták: a római mitológia szerint a fehér liliom kapcsolatban áll Junóval, az istenek királynőjével. Juno amikor Herkulest ápolta, bőséges tej hullott le az égből, amely csillagzattá lett: e Calea Lactee-ből nőttek ki a liliomok. Juno és Herkules itt előképe Máriának, aki mellén a Kis Jézust táplálja tejével. A szoptatós Madonna zsánere számtalan remekmű ihletője a festészet történetében.

A rózsza, a rózsácska (rosetta) a szépség, a szerelem-szeretet, a tavasz, a nyár, a titokzatosság, az anyaság, a tövistelen biztonság mind-mind Mária erényeit dicséri. A középkortól elválaszthatatlanul már Mária, a Boldogságos Szűz istenanyai tulajdonságait hirdeti. A Fájdalmas Szűzanya kínjait is festi, hiszen a rózsza pirosat jelent, s színében a mártírok vére és Szent Fiának 5 sebe is elrejlík – fölmutattatik.

A rózsza szimbolikájával sajátosan és legteljesebben is Mária virágainak, erényeinek szinonimája.

S számomra az egyik legszebb magyar kifejezés is egy virágnév: 'Boldogasszony papucs'.

Ősi népdalainkból a legkedvesebb számomra a zalai 'Virágok vetélkedése'. A búzavirág az élet kenyerét jelenti, vagyis Jézus testét, a szőlő a bort, vagyis Jézus véréét, a rózsza pedig Édesanyját, Szűz Máriát, a legszebbet.

*Vetekedik vala háromféle virág,
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

*Elsőféle virág a búza szép virág,
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

*Másikféle virág a szőlő szép virág,
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

*A harmadik féle a rózsza szép virág,
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

*ne vetekedj vélem, te szőlő szép virág,
mert bizon én velem széles ez világ él.
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

*Ne vetekedj vélem, te búza szép virág,
mert bizon én velem szent misét szolgálnak.
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

*Ne vetekedj vélem, búza, szőlővirág,
mert bizon én velem lányok dicsekednek.
Virágom, véled elmegyek,
Virágom, tőled el sem maradok.*

Milyen fájdalommal írhatta a 15. századi *Soproni virágének* névtelen szerzője a párrímét (1490 körül)! Akinek a népdallal szemben ellentétesen kellett fogalmaznia:

*Virág, tudjad, tőled el kell mennem,
s te írted kell gyászba öltezniem...*

Aztán száz esztendő csönd. Majd egy másik költő szólal meg, s ő már föl is ujjonghat azon örömeiben, hogy éppen a szerelmére talált... Balassi Bálint híres versszaka a következő:

*Én drágalátos palotám,
Jóillatú piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Juliám!*

A 17. században Gyöngyösi István csöngeti meg finoman sorvégein a 'virág', a 'világ' és a 'világosság' szavainkat, immár külön-külön jelentésükben:

*Szívem rejtékének tündöklő csillaga,
Helena-szépségű kedvemnek virága,
Felderült napomnak nálad van világa,
S új fénnel tündöklő szép világossága.*

(Murányi Vénusz. 1663.)

Gyöngyösi közel járt ahhoz, hogy költői képalkotásban dicsérje meg a szépséges hölgy szeme világát... Fényt, világosságot, világot, úgy is mint virágot ugyanazon metaforával asszociálja. Vörösmarty Mihály 1843-ban oldja meg ezt a költői bravúrt:

*Hová merült el szép szemed világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a múlt idők setét virága,
Min a csalódás könnye rengedez?*

(A merengőhöz)

A kertöröm élni segítette a megsebződött lelkű költőinket, akiknél előbb-utóbb a legkomolyabb testi panaszok is megjelentek, manifesztálódtak. A melankóliával együtt élő géniuszaink számát gyarapította például Tompa Mihály. Arany Jánossal való levelezéséből bárki számára kiderül, hogy a stigmatizált, gyermeküket, életük értelmét elveszítő apák miképpen igyekeztek a legszebb eszményekkel és mesterségük eszközeivel az értelmes létezésbe kapaszkodni, s hogy e küzdelmük milyen heroikus volt, s mennyire a bukás peremén folytatódott. Az órákat, a napokat kitöltő tevékenységeik közül az alkotás volt az egyik legfontosabb, de a levelezés is egyfajta terápiának számított esetükben, ahogy felpanaszolják egymásnak a testi-lelki kínjaikat, így voltak képesek szublimálni a komisz élményeiket. A világ és az irodalmi élet elől gyakorta el kellett húzódnium, s ilyenkor a személyes szférába Tompa Mihálynak a kert és a kertészkedés maradt: „Télben íróasztalom és hivatalom, nyárban még hozzá kertem; az én egész világom ez.” (1846. december 26. Böszörményi Kálmánnak); „És most élek csendesen, kertészkedem az izza-

dásig, s puskával lesem a vakondakokat, mert iszonyú kárt teszen kertemben; ha eső lenne: lennének szép virágaim...” (1847. június elején. Böszörményi Károlynak) Akár barátjának, Arany Jánosnak, néki is az lett az ország katasztrófájában a sorsa, hogy a hazával együtt érezze és szenvedje meg testileg-lelkileg a romlást.

Ahogy nem volt, nem lehetett győzelem a csatatereken, és az ötvenes években Tompának már a szellemi életben sincs diadal. Hősies tér nem nyílik, marad a kert tanítása, ember által is óhajtott békéje. Amiből részesedhetett ugyan, de ami aligha adhatott néki megkönnyebbülést, elégtételt vagy elegendő fájdalomcsillapítást. Tompa Mihályban a virágok példája legföljebb enyhítette azt a kint, amelyet elvétett élete miatt, szerelmi boldogtalansága, meghurcolt emberi méltósága miatt az ötvenes években végig érezhetett. A kert mellett a gyógyfürdő tán, amely képes kiemelni abból a világból, amelyben megcsömörlött. „*Se elfordítom e szemétdombról – az irodalomról – szememet és orromat felszabadítom – melyet mig ott mulattam, befogtam; s beszélek semmiről ugyan, de mégis többről, mint az a cloaca. Nem szándékozol valahova fürdőbe?*” (1856. július 17. Lévy Józsefnek)

1859-ben, egyre betegbb szeme, romló látása dacára, igen érdekelték a virágok. (A szabadságharc bukását követően Garay János meg is vakult.) Lévy József költőbarátjához emígy szól levélben február 21-én, majd március 8-án: „*Édes barátom! Unalmam és semmittevéseimnek közepette, nagyon megáhitottam a levélírást s karmolok hozzád néhány sort, betűkkel surrogálom, mint Ovid a Rómába (Miskolcra menetelt). Pedig örömemre válnék és szükség is volna mennem! Legalább köztetek néhány órára szórakozásom lenne és elhoznám a rózsákat. Mit gondolsz: ki lehetne-e már venni a föld fagyja miatt? Vagy talán elvesztek télen? Hát azok, melyeket az erdön ótottál?*”

— — —

„A rózsákra nézve adtam egy kis cédulát a putnoki postamester kezébe, majd elhossa ő a rózsákat, ha ugyan magam hamarébb el nem hozom...”

A hagyományból a virágnyelven elmesélendő emberi sorsmintákat kapta, hogyan is végződhetnek az egyes jellemelek szerelmi történetei? Milyen humán létállapot feleltethető meg az ibolya, a rózsa vagy az iringó kinézetével? Az elődök zseniális látomásait idézi a pitypangvirágzásról készített gyorsfényképe is, mintha Csokonai csodálkozna rá Mongolfier találmányára, még a század elején – a léghajóra. Tompa a tovaröppenő bóbitákat verseli meg:

A pitypang boldog, - szállva messze

Léghajózó magzatja ezre.

(A virágok tündére)

Csokonai virágai is tovább virítanak az utána jövők műveiben. Elvégre a 20. vagy 21. századnak írt. Zsengéi között szerepel az *Egy kies kert leírása* című költemény, amely diákkorának debreceni botanikus élményeiről szól, no meg költői fantáziájáról is tanúskodik:

*E szép, kies kerthez közel egy folyóvíz,
Melyből sok plántákra hárul bőv, édes víz...*

Jókai Mór lesz majd, aki Csokonait verssorai megidézésével ébreszti. (Mégpedig regényében: *Ahol a pénz nem isten.* 1904.) Képzelt, tengeri szigetének közepén, egy vulkán közepén feltörő gejzirtől táplált csodakertet ír le. Az elbeszélőnek a látatalajba vájt fokokba telepített egzotikus virágok láttán Szemiramisz kertje jut eszébe. Jókai költői bravúrja kései prózájából még inkább szembetűnik. Hasonlata a vízoszlop között arról, amelyik az életet biztosítja, olyan képalkotás, amire csak ritka remekírók képesek:

„– Hogy nem főttél meg abban a forró lúgban?

– Valamennyiben meg kellene főni az embernek, oly gonosz; de az az egy ott a középben jó lélek. Annak a dereka egyenesen dagad föl az égbe; olyan, mint egy pálma, kiterjesztett leveleivel.”

Ménkü Judit Evelinnel, a fiatal, óvodapedagógusnak készülő kolléganővel, két esztendeje határoztuk el, hogy rajzaiból és verseimből egy közös mappát nyitunk, négykezes könyvbe, virágos vállalkozásba kezdünk Tapolcán. Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály közösen írott *Füvészhő Könyvében* is ez áll: *Nagy segítség a tanulóknak az is, ha a plántáknak jól lerajzolt képét könyvekbenn láthatja...*

Megfogadtam tanácsukat 1807-ből. Judit-Evelin hónapról hónapra igen finoman rajzolt virágokkal ajándékozott meg. Rajzolta, rajzolta az ismert és kedves virágait. Versemhez készítette a rajzokat, aztán fordult a kocka, én is írtam verset a rajzaihoz. 1980-ból örök egy gyerekverses könyvet. Mindössze tíz versét tartalmazza Tompa Mihálynak, melyeket Dános Judit másolt le, s illusztrált. A *Virágversek* című kötetke a Móra Kiadónál jelent meg. Könnyen lehet, hogy tudat alatt egyfajta etalonként hordoztam magamban e nagy példányszámban terjesztett bibliofil remeket. (Ma már csak egy-egy példánya kerül elő az antikváriumok polcairól.)

Természetesen nem tudtam megtagadni magamat, mert sokkalta többet olvasok, mint amennyit írok, s e szokásomhoz e téren is ragaszkodtam. Keresni kezdtem, tudatosan, azokat a költőinket, akik nyolcsoros verseket szerettek virágokhoz. S lám, jó kis sereg gyűlt körém. (A 20. századi modernnek közül itt vannak vers-virágaikkal: Radnóti Miklós, Nagy László, Ágh István, Simon István, Kányádi Sándor, Pilinszky János, Ottlik Géza, Csoóri Sándor, Kerék Imre, Nemes Nagy Ágnes, Péntek Imre, Utassy József, Réfi János...) Mintha a kis-virágok témáihoz ezt a kis terjedelmet, ezt a picinke dalformát rendelték volna a Múzsák eleve.

E dalocskákat is ugyanolyan örömmel másoltam az irkába, mintha a magam fejéből pattantak volna ki. Sőt – mintát és mércét jelentettek, hogy bátrabban járjak az ő nyomukba.